

Zondag 6 september 2020, 10.30 uur, Pauluskerk

lezing Oude Testament: Genesis 4: 1 - 16

lezingen Nieuwe Testament: Johannes 3: 6 - 21

uitleg en verkondiging

Zusters en broeders, gemeente van Onze Heer Jezus Christus,

Het kwaad. Daarover vanmorgen. Het kwaad. Dat is niet echt een onderwerp waar je vrolijk van wordt. Maar wie zijn of haar ogen en oren een beetje open heeft, weet, dat het kwaad zich ook de afgelopen week op alle mogelijke manieren manifesteerde, in de Verenigde Staten met Portland, in Europa met Navalny, in Nederland met al die mensen die inmiddels buiten de boot van de economie vallen. Kwaad is bovendien niet iets alleen voor een ander. De kans, dat je er zelf in je leven mee in aanraking komt of er misschien de oorzaak van bent, is niet denkbeeldig, helaas. Hoe graag je misschien ook zou willen, dat het anders was. Kwaad kom je tegen, in kwaad raak je verwickeld, tegen kwaad verzet je je onvoldoende. Dat is vaak de realiteit.

Mensen en dieren en planten, alle leven op aarde wordt al sinds mensenheugenis getroffen door allerlei vormen van kwaad. De krant, de televisie, het internet, ze laten ons daarvan bijna dagelijks en vaak zeer indringend trieste en schokkende beelden zien. Je kunt denken aan alle slachtoffers van epidemieën of pandemieën of van natuurrampen. Mensen - heel veel oudere mensen, bijvoorbeeld in de verpleeghuizen, maar inmiddels ook meer jongere mensen - getroffen door corona. Met wereldwijd bijna 700.000 doden. Van aardbevingen, van orkanen, vulkaanuitbarstingen, vloedgolven of overstromingen, met vaak talloze doden en slachtoffers. Allemaal vormen van kwaad - zou je kunnen zeggen -, waarvoor mensen helemaal niet of maar in zeer beperkte mate verantwoordelijk zijn. Vormen van kwaad, waarbij je soms uitroept: waarom, o God, waarom ? Dat moet toch niet mogelijk zijn ?

Maar je kunt ook denken aan allerlei ander kwaad. Al die vormen waarbij de ene mens de andere mens bewust of onbewust verdriet of pijn doet of vernedering, leed en onheil berokkent. Allerlei vormen van racisme ook. Zoals in Portland en een aantal andere Amerikaanse steden, waar al sinds mei wordt gedemonstreerd tegen de politie en tegen het politiegeweld tegen zwarte mensen. Waar afgelopen donderdag weer een zwarte man werd gedood door de politie. En waar een president niks zinnigers weet te doen dan olie op het vuur te gooien. Zoals in Nederland, dat ook volop racisme kent, wat minder hard, maar toch. Maar waar gelukkig in ieder geval de minister-president oproept te komen tot een samenleving met "zero" racisme en discriminatie. Easier said than done, but nevertheless. Voorbeelden van kwaad dus waarvoor wij mensen

wel degelijk direct verantwoordelijk zijn. Al die vormen waarbij je absoluut niet kunt zeggen: waarom, o God, waarom. Eigenlijk alleen maar: waarom, o mensen, waarom ? Is dat nou de manier om met elkaar om te gaan ?

Over die laatste vormen van kwaad wil ik het vanmorgen hebben. Kwaad, waarvoor mensen verantwoordelijk zijn. Want misschien valt wel het meeste kwaad juist onder die categorie. En dat dan aan de hand van een paar vragen. Waar komt kwaad in die zin vandaan ? En: wat is kwaad eigenlijk ? En: wat zou je eraan kunnen doen, volgens de bijbel ? Of is het waar wat de meeste mensen zeggen: kwaad is duurzaam ? Kwaad heb je altijd. Daar is niks aan te doen. En ik wil dat vanmorgen doen in vier blokjes.

Eén. Eerst over de oorzaken van het kwaad. En dan aan de hand van het verhaal uit Genesis 4, dat we daarnet hebben gehoord. Je zou kunnen zeggen, dat de verhalen van Genesis 3 en 4 onlosmakelijk bij elkaar horen. Twee kanten van dezelfde medaille. In Genesis 3 gaat over de relatie van mensen tot God, van Adam en Eva tot God en andersom. En Adam en Eva, dat gaat niet over vroeger. Dat gaat over nu. Adam en Eva, dat zijn wij. In Genesis 4 gaat het over de relatie van mensen tot elkaar. Van Kain tot Abel en andersom. En weer: Kain en Abel, dat gaat niet over vroeger. Dat gaat over nu. Kain en Abel, dat zijn wij. In die twee verhalen laten de bijbelschrijvers zien wat er gebeurt als mensen, als jullie en ik, die twee basisrelaties van ons mensenbestaan - die tot wat de bijbel "God" noemt en die tot elkaar en eigenlijk tot de hele schepping - verkeerd gaan gebruiken. Wat er gebeurt, als mensen met zichzelf dingen gaan doen, waarvoor ze niet bedoeld zijn. Als mensen zichzelf tot god maken, zichzelf gaan zien als superieur, beter ten opzicht van alles en iedereen. En dat kan, volgens de bijbel, op twee manieren. Mensen kunnen een greep naar de macht doen richting de hemel, richting God. Daarover gaat het verhaal van Adam en Eva. Resultaat: de verhoudingen stuk. D'r uit. Uit die mooie tuin van Eden. Dat wil zeggen, uit het leven, uit de samenleving zoals die door God eigenlijk zijn bedoeld en dus zoals die zouden kunnen zijn. Wie superieur wil, god, ten opzichte van alles en iedereen, komt aan werkelijk mens-zijn niet toe. Of: als mensen een greep doen naar de macht op aarde, naar macht over elkaar. Als ze over elkaar willen heersen. Daarover gaat het verhaal van Kain en Abel. Resultaat, hetzelfde: verhoudingen stuk. Abel dood en Kain geen leven meer. Levenslang geen rust meer. En weer: wie superieur wil zijn, beter, hoger, dan anderen op die manier, god, wordt nooit mens. Mensen die een greep doen naar de macht ten koste van anderen, maken alles en iedereen kapot, ook zichzelf. Zie Portland in de Verenigde Staten. Dàt is het eerste antwoord op de vraag naar de oorzaak van het kwaad, volgens de bijbel.

Twee. Nu nog een stapje dieper naar die oorzaak. "Eva werd zwanger en kreeg een zoon Kain. Met hulp van de Heer, zei zij, heb ik een zoon ter wereld gebracht", hoorden we daarnet. Met een juichkreet meldt Eva, dat er weer iets te vieren valt in hun leven, nadat Adam en zij uit de tuin van Eden zijn gegooid. En vervolgens, maar dan wel een beetje zachter: "Daarna kreeg zij nog een zoon. Abel, de broer van Kain". In die twee kleine zinnnetjes zetten de bijbelschrijvers heel compact neer wat zij verder kwijt willen over de oorzaak van het kwaad. Kain, dat betekent zoiets als: speer. Kain staat voor de mensen die de macht over anderen zoeken, de werkelijkheid en de mensen om hen heen zien als iets om te verwerven, te kopen, te dwingen, te manipuleren. Om daarmee hun eigen leven en zekerheden of wat zij voor zekerheden houden veilig te stellen: je taal, je cultuur, je klasse, wit of anderszins. Mensen die zich groot maken, omdat zij beter, verfijnder, slimmer denken te zijn dan andere mensen. Om wat voor reden dan ook. Zie de opstelling van de witte mensen in Portland in de Verenigde Staten. Zie het Israëlijsche beleid in het gebied van Palestina en Israël. Een joodse staat betekent per definitie, dat jood zijn meer is dan iets anders zijn. Zie bij ons thuis de manier van kijken van veel witte mensen naar zwarte mensen, minder uitgesproken racistisch dan in de VS, maar toch. Zie onze eigen omgang met de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa, die veel van het zware en noodzakelijke werk hier doen en toch vaak met de nek worden aangekeken. Abel betekent: damp, lucht, zuchtje. Abel staat voor die mensen, van wie je al gauw geneigd bent om te denken, dat ze er niet zo heel erg toe doen. Dat hun lives niet zo heel erg "mattereden". Ze zijn altijd "de broer of de zus van". Niet op de voorgrond. Liefst worden ze door de goegemeente over het hoofd gezien. Tweede-rangs- of derde-rangsmensen. Daar is het de bijbelschrijvers dus om begonnen. Om de verhouding tussen de Kains en de Abels van alle tijden en plaatsen in deze wereld. En alles wat daarin mis kan gaan. Zeven keer - en dat is in het geval van hebreeuwse bijbelschrijvers nooit voor niets - staat er in het verhaal: "Abel, zijn broer". Daar draait het om. Om dat broer-zijn. Om de vraag: hoe gaat een mens, hoe gaan jullie en ik, om met onze zusters of broeders ? Zien wij hen zelf of vele anderen om ons heen als 2^e of 3^e-rangs ? Of anders ? En het lijkt mij, dat de bijbelschrijvers dat nog iets dieper bedoelen dan dat die twee rollen altijd op voorhand zouden vast liggen. Ga maar na. Wij mensen zijn niet altijd in alle situaties of tijdens heel ons leven òf een Kain òf een Abel. Elk mens is soms tegenover sommige mensen een Kain en tegenover weer andere mensen een Abel. Dat is één. Maar vervolgens scherpen de bijbelschrijvers op een schitterende manier de vraag naar de oorzaak van kwaad nog verder aan. Als klap op de vuurpijl melden zij: "Aan het offer van Abel besteedde de Heer aandacht, aan dat van Kain niet". Dan, dan pas zijn de

bijbelschrijvers waar zij willen zijn. Uitgerekend wat de bijbel "God" noemt besteedt wèl aandacht aan de mensen die voor veel mensen tweederangs, lucht zijn. God wel. De Kains van deze wereld niet. Daar zit het springende punt van het verhaal van vanmorgen ! Dat het voor de Kains van deze wereld - en nogmaals dat zijn wij op sommige momenten allemaal - niet te accepteren is, dat zij niet altijd en eeuwig op de eerste plaats komen, superieur zijn, dat is volgens de bijbel, de belangrijkste oorzaak van het kwaad. En zeg eens eerlijk op hoeveel plaatsen en tijden in de geschiedenis en vooral ook nu - met gelukkig die hele tegenbeweging van "Black Lives Matter" - zien we dat niet, dat de ene groep - de witte - zich van generatie op generatie superieur blijft voelen ten opzichte van de andere groep. En dat met een onvoorstelbare schade aan mensen en samenleving, al sinds de gedwongen transporten van de zwarte mensen uit Afrika naar de ander kant van de oceaan.

Drie. Nou de vraag: wat is kwaad, in de kern ? "Dat maakte Kain woedend, zijn blik werd donker", hoorden we daarnet. Als je die filmpjes van wat er gebeurt in Portland op je in laat werken, wordt dat oude zinnetje ineens actueel. Want dat is precies wat daar gebeurt door de Kains daar, volgens mij. "Zijn, hun, blik werd donker". In het hebreuws staat er eigenlijk iets anders. Daar staat letterlijk: "zijn aangezicht viel". Als ik mijn aangezicht laat vallen, kan ik een ander niet meer aankijken. Kain, gewend als hij is om altijd op het eerste plan te staan, laat zijn aangezicht vallen. En keert zich daarmee fundamenteel van zijn broer af. En daarna hoorden we: "Handel je goed, dan kan je toch iedereen recht in de ogen kijken. Handel je slecht, dan ligt de zonde op de loer, gereed om jou in haar greep te krijgen". Dat ik in mijn onwil of mijn angst om mijn bestaan of leven met anderen, die anders zijn dan ik te delen of mijn raciale woede of mijn onverschilligheid of mijn verongelijkheid of om wat voor reden dan ook mijn aangezicht laat vallen, dat ik het vertik om naar mijn medemens - mijn zusters of broeders, zegt de bijbel - te kijken - letterlijk - als iemand voor wiens leven en welzijn ik ook verantwoordelijkheid draag, dat is volgens de bijbel het kwaad. En dat kwaad noemt de bijbel zonde. En dan nu maar gelijk één van de grootste misverstanden opruimen die er bestaan over alles wat met geloof en kerk te maken heeft. Het begrip zonde in de bijbel heeft niets te maken met regels overtreden of met onfatsoen. Met spuwen op straat of met asociaal gedrag in het verkeer of met nooit naar de kerk gaan of met normen en waarden aan je laars lappen. Dat is allemaal niet goed, moet je vooral niet doen. Alleen het heeft niets, maar dan ook niets, te maken met zonde. Zonde betekent in de bijbel in de kern altijd dit: relatie-weigering, splijting in de relaties tussen mensen, jouw zusters en broeders, ook als die Abel heten. Dat ik mijn aangezicht laat vallen, zoals Kain, dat is zonde. Dat ik een ander niet in de

ogen zie, dat ik een ander niet zie staan - letterlijk -, dat is zonde. Dat ik wegkijk. En dan zeggen de schrijvers van Genesis nóg iets heel wezenlijks over wat zonde, over wat kwaad is. "Het kwaad zal je voortdurend bedreigen, maar jij moet sterker zijn dan dat", hoorden we hen daarnet zeggen. Het kwaad, de zonde, wordt in Genesis en in de hele bijbel nergens voorgesteld als iets dat mij overkomt. Het is nooit zomaar een zelfstandige macht, nooit het fatum, nooit een blind noodlot, nooit zomaar de omstandigheden, waar ik ook niks aan kan doen. De bijbel neemt jullie en mij als mensen volledig serieus. En dus hebben jullie en ik de keus tussen goed en kwaad. Ik heb de keus - ook - om het goede te doen door mijn aangezicht te verheffen en een ander aan te kijken, te zien staan - letterlijk - , hoe moeilijk en lastig dat soms ook is. Vanwege cultuur, klasse, stand, huidskleur, weet ik veel. En dat betekent vervolgens, dat het kwaad in de kern niet iets duurzaam hoeft te zijn, volgens de bijbel. Mensen kunnen kwaad ook niet willen. Het kwaad ? Ik kan het de baas worden, als ik leef in de Geest van God en de mensen in mijn omgeving, juist ook de Abels onder hen tegemoet treedt in vrede, met open vizier. Dat is bijbelse taal. In die zin, zit er zeker iets van waarheid in dat "alle mensen deugen" van Rutger Bregman.

Vier en tot slot. Hoe word je het kwaad de baas ? Daarover gaat het in het gedeelte uit Johannes. "Jullie geloven mij niet eens, als ik het heb over aardse zaken, hoe zullen jullie mij dan geloven als het heb over hemelse zaken", hoorden we daarnet Jezus krachtig zeggen. Even eerder in Johannes zegt Jezus wat die hemelse zaken zijn: "Alleen wie van bovenaf herboren wordt, is in staat het Koninkrijk van God te zien". Mensen die van bovenaf herboren worden. Dat is precies het omgekeerde van mensen die van beneden af een greep doen naar de macht, de Kains van deze wereld, omdat zij zichzelf superieur vinden. Van bovenaf geboren worden. Misschien gebeurt dat wel op al die momenten, waarop het jou als mens lukt om "je aangezicht te verheffen", om te durven je medemensen recht in de ogen te kijken. Niet naar hun Kains- of Abelsgedrag, niet naar hun huidskleur, afkomst of groep - die rot-Polen, die criminele rot-Bulgaren. Maar echt. Op al die momenten, dat het je lukt om een ander aan te kijken en te zien wie iemand eigenlijk is. En dus vooral hoe kwetsbaar mensen eigenlijk zijn. Net Abels. De hele dag bezig om Kain te spelen, de wereld en anderen naar hun hand te zetten. Maar eigenlijk hopeloos op zoek naar Abel. Naar: wie ben ik eigenlijk, waarom ben ik hier, wat moet ik in vredesnaam hier op aarde. De hele dag roepen, dat alles wel goed komt, als je maar aanpakt, als je maar hard bent en niet met je laat sollen. Maar eigenlijk zo kwetsbaar, zo bang. Voor het leven, dat het niet zal brengen wat jij ervan hoopt. Voor je gezondheid, want waarom zou jij ook niet ten dode ziek worden,

net als die vrouw van verderop. Voor je partner, want, stel, dat die een leuker iemand tegenkomt, wat dan ? Voor je alleen zijn, want zou er ooit iemand komen in wie jij je herkent ? Zó naar mensen gaan kijken, dat doe je niet zelf. Dat overkomt je, dat gebeurt aan jou. Dat komt van boven. Dat doet God, zegt Johannes. En wie dat eenmaal overkomt, die verandert. Die raakt geleidelijk aan innerlijk vernieuwd. Die wordt "van bovenaf herboren". Die heeft de Abel in zichzelf en in andere mensen ontdekt. En die is daarom voortaan veel beter in staat de Kain in zichzelf en in anderen de baas te zijn. Van bovenaf herboren worden. Dat is de beste medicijn tegen het kwaad, volgens de bijbel.

Lieve mensen, er is in ieder geval een ding, dat wij allemaal delen. Wij zijn allemaal geboren, één keer, uit de moederschoot, van beneden-af. Maar het zou zo heerlijk zijn als wij nog iets allemaal zouden delen. Namelijk, dat we geboren worden, voor de tweede keer. Opnieuw, van bovenaf en dan je levenlang. Omdat het ons lukt de Kains in deze wereld en in onszelf te bestrijden door met heel ons hart en met heel onze ziel en met heel ons verstand "ons aangezicht te heffen" en de moed te hebben om anderen aan te zien. Niet alleen de mensen van jouw soort, de mensen van jouw groep. Maar juist de mensen niet van jouw groep, de mensen die ver van jou afstaan, omdat zij anders doen, omdat zij anders zijn, omdat zij een andere geschiedenis hebben. Probeer dat nou eens deze week, consequent een ander aankijken. Wordt iemand van het aankijk-principe. En je zult zien: waar je dat doet, word je opnieuw geboren. Een nieuw mens op een vernieuwde aarde. Amen.

D.J. Couvée, Pauluskerk, Rotterdam, 6 september 2020